

УДК 81' 373.43

О. Г. Поліщук – аспірантка Національного університету “Острозька академія”, викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Дубенської філії ВНЗ ВМУРОЛ “Україна”

Авторські ад’єктивні композити в українській поезії ХХ століття

Роботу виконано на кафедрі НУ “Острозька академія”

У статті розглянуто питання семантики та функціонування okazіональних прикметників-композитів у поетичній творчості ХХ ст. На основі лексико-семантичного аналізу авторських ад’єктивів виділено їх найважливіші групи, а також простежено способи реалізації семантичних відтінків прикметників-композитів.

Ключові слова: прикметники-композити, семантика, контекст, новотвір, епітет, українська поезія ХХ століття.

Полищук О. Г. Авторские сложные имена прилагательные в украинской поэзии XX века. Рассматривается функционирование авторских сложных имен прилагательных в поэтическом творчестве XX века. На основании лексико-семантического анализа авторских сложных имен прилагательных выделено их наиболее важные группы, а также прослеживаются пути реализации семантических оттенков сложных имен прилагательных.

Ключевые слова: сложные имена прилагательные, семантика, контекст, новообразование, эпитет, украинская поэзия XX века.

O. H. Polishchuk Compositive Adjectives in the XXth Century Ukrainian Poetry. The article is devoted to the problems of semantics and functioning of nonce compositive adjectives in the poetical creation of the 20th-century. On the base of lexical and semantic analysis of author's adjectives the most significant groups were distinguished and also the ways of realization of semantic nuances of compositive adjectives were retraced.

Key words: compositive adjectives, semantic, context, epithet, new word, 20th-century Ukrainian poetry.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед масиву індивідуально-авторських лексичних новотворів (АЛН), що дають змогу виявити головні тенденції розвитку специфічних мовно-виражальних засобів української поезії ХХ ст., важливе місце займають інновації, які позначають статичні ознаки денотатів. За допомогою детального опису семантичної структури okazіональних прикметників можемо виявити прирощення художніх значень, а отже глибше усвідомити роль аналізованого слова й проникнути у художній зміст твору. Експресивність новотворів такого типу посилюється за рахунок їхньої метафоричності, тому семантична структура поетичної метафори дає великий за обсягом **матеріал для вивчення** специфіки і функціонування прикметникових інновацій у плані стилістичного збагачення мови художньої літератури.

Суттєву роль серед прикметників відіграють авторські новотвори-композити, які, порівняно із простими за структурою номінаціями, є значно багатшими і складнішими з семантичного боку. Віршовий розмір, ритм поетичного твору зумовлюють вибір таких варіантних засобів, коли замість двох самостійних означень утворюється складне слово, експресивний зміст якого формує індивідуально-авторський образ [2, 102].

Авторські прикметники-композити щодо їхнього морфемного складу, словотвірної структури, семантики стали **об’єктом наукового вивчення** багатьох дослідників (М. Т. Доленко, О. О. Селіванової, З. П. Олійник, Г. М. Вокальчук, О. М. Рудь, Н. В. Гаврилюк, Т. Г. Юрченко та ін.). Лексикологи охарактеризували структуру авторських ад’єктивних композитів, розробили класифікацію їхніх семантичних і словотвірних типів.

Актуальність наукового дослідження зумовлена потребою подальшого вивчення okazіональних прикметників-композитів, оскільки вони є структурним компонентом мови поезії і постійним джерелом поповнення загальномовного словника, засобом творення традиційних та індивідуально-авторських епітетів.

Мета роботи полягає у здійсненні системного аналізу авторських ад’єктивних композитів, за-свідчених в українському поетичному словнику ХХ ст. (АЛН досліджуються у лексико-семантичному і статистичному аспектах).

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: розглянути основні тенденції у сфері дослідження оказіональних ад'єктивів-комполітів у поезії ХХ ст.; виділити основні групи досліджуваних АЛН; з'ясувати лексико-семантичні особливості авторських новотворів-прикметників.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Роль прикметників у поетичному мовленні загальновідома – вони “урізнобарвлюють” текст, роблячи його неповторно художнім засобом відображення дійсності. Суттєву роль серед прикметників відіграють авторські новотвори-комполіти, які, порівняно із простими за структурою номінаціями, є значно багатшими і складнішими у семантичному відношенні. З функціонально-змістового боку складні прикметники більш самодостатні й незалежні від контексту, ніж звичайні, прості слова. Власне, вони самі є мінімальним контекстом, у якому відбуваються семантичні процеси [4, 21].

У творчості поетів ХХ ст. оказіональні прикметники формують вагомий щодо кількості клас із різноаспектними характеристиками.

Унаслідок вивчення різних джерел, передусім лексикографічних, ми виявили і проаналізували близько 3600 ад'єктивних лексичних одиниць.

Лексико-семантичний аналіз авторських ад'єктивних комполітів в українській поезії ХХ ст. дав змогу виділити їх лексико-семантичні групи (20), найголовніші з яких:

1) “**зовнішні особливості істот**”: *єдиноголий* (І. Лучук), *білоколінний*, *рожевоколінний* (І. Драч), *бронзоліций* (М. Нагнибіда), *високогорлий* (В. Стус);

2) “**зовнішня характеристика неістот**”: *вогневидий* (П. Тичина), *голубохлаявий* (М. Соїко), *білоодежний*, *темногранний* (М. Рильський);

3) “**внутрішня властивість об'єкта**”: *безвинно-заячий* (І. Світличний), *смертно-білий* (Є. Маланюк), *темномовний* (О. Забужко);

4) “**психічне сприйняття об'єкта**”: *тихим-тихий* (С. Йовенко), *хмарно-роздумний* (М. Семенко), *облеснодумний* (Б. Нечерда), *пажерливо-сумний* (Ю. Клен);

5) “**звукова характеристика денотата**”: *сталеводзвонний* (П. Дорошко), *лагіднолуний* (П. Савченко);

6) “**темпоральна характеристика**”: *першотворний* (І. Затул), *досьгочасний* (І. Лучук), *ясновесний* (П. Тичина);

7) “**явище природи**”: *срібнохвилий* (Б.-І. Антонич), *ясноглибинний* (П. Тичина);

8) “**колір та інтенсивність його вияву**”: *біло-лілейний* (З. Забашта), *суворо-чорний* (Ю. Клен), *сніжно-срібний* (О. Ющенко);

9) “**динамічна ознака**”: *бистролетний* (М. Вінграновський), *легкошумний* (М. Рильський), *першотворний* (А. Малишко);

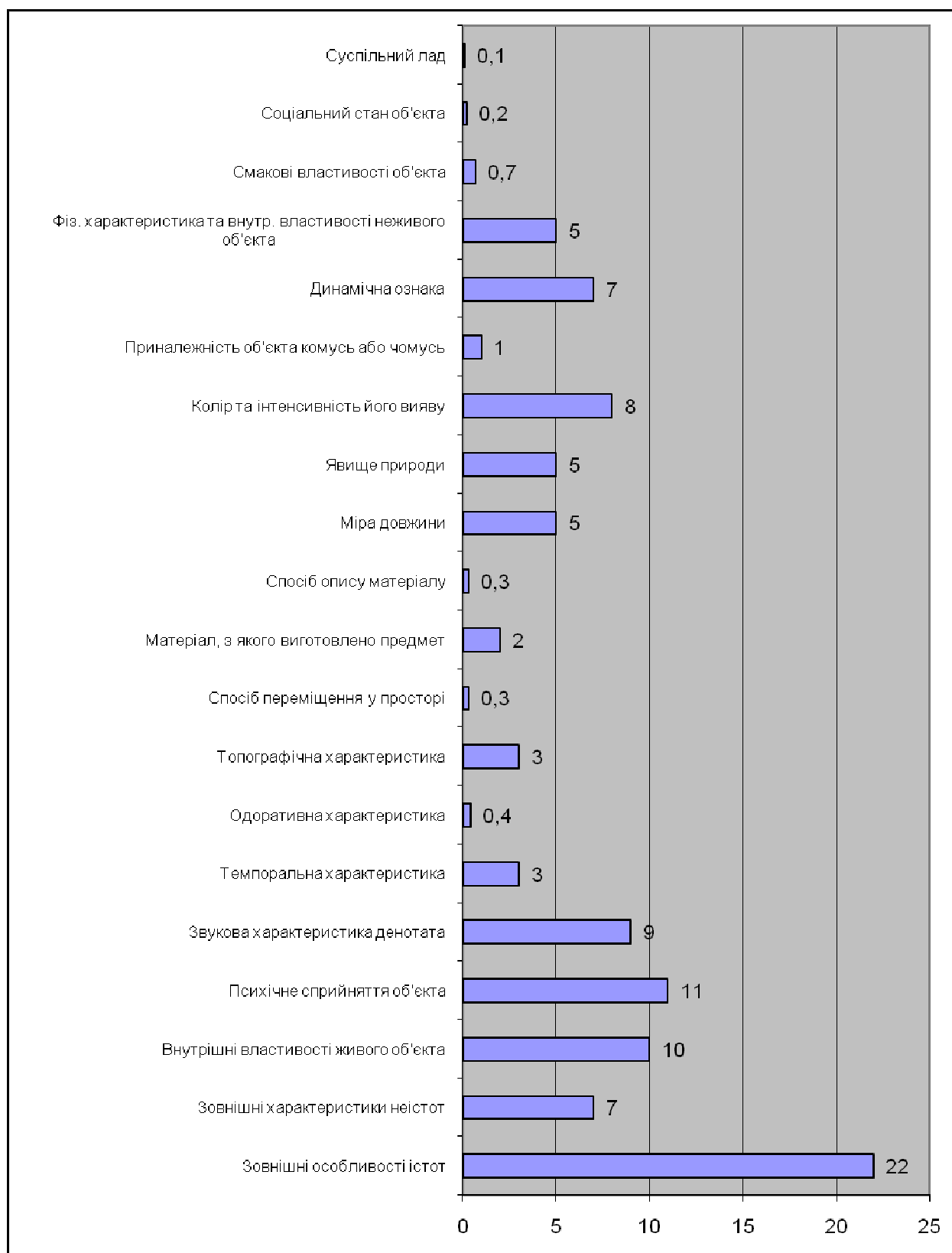
10) “**суспільний лад**”: *зломіщанський* (І. Драч), *незайманопервісний* (І. Калинець).

Найбільша кількість складних прикметникових новотворів (див. діагр. 1) репрезентована групою, що позначає зовнішні особливості істот (22 %), а найменша – групою, що позначає суспільний лад (0,1 %). Майже однакова кількість прикметників належить до груп, що позначають внутрішні властивості живого об'єкта та психічне сприйняття об'єкта. Номінації, що позначають колір та динамічну ознаку, займають третю позицію за кількістю прикметникових новотворів (8 % і 7 %).

Неоднаковий склад тематичних груп індивідуально-авторських прикметників-комполітів зумовлений існуванням у ХХ ст. різних літературно-мистецьких тенденцій, кожна з яких справляла певний вплив на поетичне мовлення авторів.

Аналізуючи лексико-семантичні особливості авторських ад'єктивів, можна простежити багатоплановість тих значень, яких вони набувають. Прикметникові АЛН є одним із засобів досягнення художньої виразності, емоційної насиченості, музичності, а ширше – одним із засобів відтворення власної, авторської концепції світобачення і світосприймання [1, 16].

Висновки. Таким чином, лексико-семантичний аналіз авторських ад'єктивних комполітів в українській поезії ХХ ст. дав чималий матеріал для подальшого ґрунтовного вивчення системно-семантичних зв'язків у цій лексичній групі.

Діаграма 1. Відсоткове співвідношення ознак авторських прикметників-композитів

Список використаної літератури

1. Вовк В. Н. Семантична структура образної номінації / В. Н. Вовк // Мовознавство. – 1985. – № 5. – С. 15–18.
2. Вокальчук Г. М. Оказіональна ад'єктивина номінація в українській поезії 20–30-х років ХХ ст. / Г. М. Вокальчук // Система і структура східнослов'янських мов. Мовознавчі студії. : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманітарного ун-ту. Вип. 10. – Рівне, 2003. – С. 102–109.
3. Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українському поетичному мовленні ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук / НАН України ; Ін-т мовознавства ім. О. Потебні / НАН України / О. М. Рудь. – К., 2002. – 21 с.

Статтю подано до редколегії
20.10.2011 р.

УДК 811.161.2'282.3(477.82)'367.625

Г. П. Сергійчук – учитель Рованцівської
загальноосвітньої середньої школи І–ІІІ ступенів
Луцького району

Творення дієслівних форм теперішнього часу у говірці села Бірки

*Роботу виконано в Західнополіському ономастико-
діалектологічному центрі ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті розглянуто основні способи творення дієслівних форм теперішнього часу в бірківській говірці Любешівського району Волинської області. Визначено живомовні елементи, які порівняні з літературними формами.

Ключові слова: дієслово, теперішній час, закінчення, говірка, літературна мова, парадигма.

Сергійчук Г. П. Образование глагольных форм настоящего времени в говоре села Бирки. В статье рассматриваются основные способы образования форм настоящего времени в говоре села Бирки Любешовского района. Определяются элементы живой речи в сравнении с литературными формами.

Ключевые слова: глагол, настоящее время, окончание, говор, литературный язык, парадигма.

Sergijchuk G. P. Formation of Verbal Forms in Present Tense in a Dialect of Villiage Birky. In the article were considered basic ways of creates verbal in present tense in a dialect of the Lubeshiv region. The elements of a dialect of villiage Birky and litereri features of verbs were determined.

Key words: verb, present tense, ending, dialect, literary language, paradigm.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із різновидів вияву національної мови, поряд із літературною, є місцеві діалекти, що мають свої специфічні риси на різних структурних рівнях. Важливість дослідження діалектної мови на всіх її структурних рівнях, зокрема на рівні морфології, зумовлена значенням одержаних результатів для поглибленого вивчення історії української мови у контексті взаємодії її територіальних діалектів та літературної мови. Діалектні явища здавна привертала увагу мовознавців, вони і надалі є предметом досліджень говіркового мовлення.

Мета роботи – проаналізувати морфологічну (на рівні словозміни дієслова) систему української говірки с. Бірки Любешівського району для виявлення у ній особливостей порівняно з літературною мовою.

Матеріалом дослідження слугує говірковий матеріал, записаний на диктофон від корінних жителів с. Бірки Любешівського району Волинської області.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дієслова теперішнього часу в українській літературній мові переважно мають парадигму відмінювання, успадковану з попередніх періодів. У говірці с. Бірки особові форми зазнали незначних морфологічних змін, що засвідчує проаналізований говірковий матеріал. Зауважимо, що в системі вокалізму для бірківської говірки характерне обниження ненаголошеного і наголошеного [e] до [a], тому частотність звука [a] значно вища порівняно з іншими говірками, напр.: *дан', сарп, цярква, стажка*.